

J.S. BELL

Çerkesya'dan Savaş Mektupları

KAFKAS VAKFI
YAYINLARI

ÇERKESYA'DAN
SAVAŞ MEKTUPLARI
1837-1839

Eserin Özgün Adı
Journal of a Residence in Circassia
during the years 1837, 1838 and 1839.

Copyright: KAFKAS VAKFI

Dizgi
Sedat Özden

İç Düzen, Kapak
Sina

Tashih ve Redaksiyon
Fethi Güngör

Baskı, Cilt
Erkam Matbaası

İstanbul
1998

ÇERKESYA'DAN
SAVAŞ MEKTUPLARI
1837-1839

JAMES S. BELL

Türkçesi
Sedat Özden

MEKTUP 13	179
BAYAN EĞİTİMİ - KADIN ZİYARETÇİLER - RAMAZAN AYININ KIŞA RASTLAMASININ GETİRDİĞİ KOLAYLIKLAR.	
MEKTUP 14	189
YEMİN ETME - ABBATLARIN AYRILMASIYLA İLGİLİ OLAYLAR - RUS ELÇİSİ TAUSCH - TLEUŞ VEYA ÇERKES KABİLELERİ - "BİR AŞK HİKAYESİ."	
MEKTUP 15	198
TABANCASIZ BİR ADAM - ÇERKES DUA TOPLANTILARI - ÇERKESYA'NIN MISS GLASS'I - MANSUR VE SAVAŞ HİKAYELERİ - MÜSLÜMANLAR, ÇERKES RADİKALLERİ - ÇERKESYA'NIN ON İKİ KONFEDERE EYALETİ - ŞEMİZ'İN ANLAŞILMAZ DAVRANIŞI - KÖLELERİ SERBEST BIRAKMA YÖNTEMLERİ - ŞÜPHELER VE GÜÇLÜKLER - ŞAPSIĞLARIN TARİHİ VE ÜRETİM MALLARI.	
MEKTUP 16	212
SEMEZ'E DÖNÜŞ - KIŞIN SEMEZ İLE TEPELERİN KUZEYİNDEKİ BÖLGELER ARASINDA GÖRÜLEN SICAKLIK FARKI - TIBBİ ÇALIŞMALAR VE ÇERKESLERİN BATIL İNANÇLARI - ASKERİ HAREKETLER - MANSUR'UN NUTKU - HAYAL KIRIKLIĞINA UĞRAYAN GÖNÜLLÜLER - DAHA ÇOK HAYAL KIRIKLIKLARI.	
MEKTUP 17	225
ÇERKESYA'DA ARİSTOKRASİNİN ZAYIFLAMASI - ÇERKESLERİN KÖKENİ İLE İLGİLİ TAHMİNLER - KÖLE VEYA PŞİTLER - TFLKOTL VEYA ÖZGÜR İNSANLAR - PŞİ VEYA PRENSLER - WORK VEYA ASİLLER - NADİR BEY'İN AYRILIŞI - DAHA ÇOK RUS SALDIRGANLIKLARI.	
MEKTUP 18	237
GÜNEYE YOLCULUK - ESKİ KALE - ŞEMİZ'İN ANLAŞILMAZ DAVRANIŞI - ŞARAP - KIYIDA KONUŞULAN DİLLER - GÜNEYDE BİR KONGRE.	
MEKTUP 19	252
TOP ATEŞİ - SAVAŞ KONSEYİ - SAŞE VADİSİ - RUSLARIN GELİŞİ - MAMAY KOYU - RUSLAR KARAYA ÇIKMAYI BAŞARIYOR - ŞÜPHELER VE HOMURDANMALAR - KADINLARIN YARALILARA BAKIMI - HASTA TEDAVİSİ VE SON ARZULAR - RUS "IOU"SI - DİPLOMATİK HABERLEŞME - ESKİ HAÇLAR.	
MEKTUP 20	264
SAVAŞ OPERASYONLARININ DEVAMI - DEĞİŞİK OLAYLAR - RUSLAR TUAPSE'DE KARAYA ASKER ÇIKARMAYI BAŞARIYORLAR - ŞEMİZ'İN PİŞMANLIĞI - ŞİMŞİR AĞACI - ÇERKESYA'DA YARALILARIN TEDAVİSİ - TRAJİK OLAYLAR - EŞ İÇİN ALINAN BİR KADININ MASRAFI - HEKİM ÜCRETİ.	
MEKTUP 21	274
KORKUNÇ FIRTINA VE RUS DONANMASININ YOK OLUŞU - ÇERKESLERİN BU OLAYDAN SONRA DAVRANIŞLARI VE DUYGULARI - BİR TERCÜMAN - KABİLELER ARASINDA ARTAN BİRLİK HAREKETLERİ - DİLLER - ESKİ BİR HAÇ - GEMİ KALINTILARINA BİR GEZİ - HASAN BEY'İN BAŞINA GELEN FELAKETLER - HASAN BEY'İN İŞÇİYE KARŞI GRUPLARA KATILMASI - ÇERKESLERİN TÜRKİYE'YE BAĞLILIĞI.	
MEKTUP 22	287
BAB-I ALİ'DEN BİR FERMAN - KUZEYDEKİ LİDERLERLE DOSTÇA İLŞKİLERİN - YENİDEN BAŞLAMASI - KABERDEY'DEN ABZEH'E GÖÇ - ABZEH'TEN HABERLER - RUS YANKESİCİLERİ - RUS ORDUSUNDA HASTALIK - SALDIRGAN METODLARIN SONA ERDİĞİNE DAİR RUSLARIN YAPTIKLARI İMALAR - MİLLİ YEMİN'İN KAFKAS KABİLELERİ ARASINDA YAYILMASI.	

İçindekiler

TAKDİM	1
GİRİŞ	1
ÇERKESYA MEKTUPLARI	
MEKTUP 1	2
SİNOP'TAN ÇERKESYA KIYILARINA SEYAHAT.	
MEKTUP 2	3
ÇERKESYA'DA İLK HAFTA.	
MEKTUP 3	4
GÜNEYDEKİ LİDERLERE KISA BİR ZİYARET - KUZEYE YOLCULUK.	
MEKTUP 4	62
PŞAT'TAN SEMEZ'E YOLCULUK.	
MEKTUP 5	74
BİR ÇERKES KONGRESİ.	
MEKTUP 6	87
KONGRENİN DAĞILMASI - ABUN VE PŞAT'IN YUKARI VADİLERİNDE KALIŞ.	
MEKTUP 7	101
SEMEZ'DE İKAMET	
MEKTUP 8	112
SEMEZ'DE KALIŞ DEVAM EDİYOR - ÇERKES TOPLUMUNUN YAPISINA BAKIŞ	
MEKTUP 9	128
SEMEZ'DE KALIŞ DEVAM EDİYOR - DİPLOMASI - OT BİÇİMİ VE HASAT - JEOLOJİ - SINIR SAVAŞI.	
MEKTUP 10	141
RUS OYUNU-BAŞKA BİR KONGRE-KUBAN- SEMEZ'E DÖNÜŞ-BAŞKA BİR KONGRE - ŞAŞKIN ELÇİ.	
MEKTUP 11	156
BİR ÇERKES CENAZESİ - BAŞKA BİR İNGİLİZ'İN GELİŞİ - İMPARATOR GELİNCİK'TE - RUS ORDUSU TEKRAR KUBAN'I GEÇİYOR - CASUSLARIN TUTUKLANMASI VE CEZALANDIRILMASI - DOĞU EYALETLERİNİN KÖTÜ DURUMU - ANTİKLERİN ARAŞTIRILMASI - MEREM ZİYAFETİ - JEOLOJİ.	
MEKTUP 12	167
TOKAVLARI ZİYARET - TUZ KAYNAKLARI - ZİFT KAYNAKLARI - ÇERKES ZİYAFETLERİNİN BOLLUĞU - KUBAN OVASI - RUS HABERLERİ - FİRARİ ÇERKESLER - ÇERKES GÖSTERİŞİ - ÇERKES HALK ŞAIRLİĞİ - CENAZE ZİYAFETLERİ.	

KUZEYE YOLCULUK - BİR LEH SOYLUSU İÇİN YAPILAN BAŞARISIZ ARAMA - BAB-JALİ'DEN GELDİĞİ SÖYLENEN FERMAN - HAÇA İBADET - ŞİBLE'YE, YILDIRIM İLÂHINA TAPINMA - MİSAFİRPERVERLİK - ÇERKESLERİN AİLE HAYATI - SAVAŞ SÖYLENTİLERİ - SABİN EVLİLİĞİ - LEH SOYLUSU İÇİN YAPILAN ARAMANIN SONU - MİSYONERLER İÇİN AÇILIŞ.

BÜYÜLÜ DAĞA TIRMANIŞ - DİNİ FESTİVAL - DİSİPLİNİN UYGULANMASI - RUS OPERASYONLARI - ÇERKESLERİN İÇKİSİ - DÜRÜSTLÜK - CENAZE YEMEĞİ - RUSLARIN ASKERİ MORALLERİ - ABZEH SERASKERİKO MEHMET - MEREM FESTİVALİ - YENİ EVLİ BİR KADININ MACERASI - TIBBİ UYGULAMALAR.

BİR KÖLENİN CENAZE TÖRENLERİ - ŞAPSIĞ'DA MÜCADELE RUHUNUN TEKRAR CANLANMASI - ÇERKESLERİN LEHİNE ŞAŞIRTMACALAR - ÇERKES TAVIRLARI - TÜRKLERİN SERBEST TİCARET ANLAYIŞI - KUZEYE YOLCULUK - ASKERİ HAREKETLER - İNGİLTERE'DEN GELEN ACI HABER - SAĞLAM BİR MÜŞLÜMAN - BAYANLARIN YARALILARA İHTİMAMI - RUSLARIN RİC'ATI - SEFERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.

RUS NÖBETÇİ HATLARININ ORTASINDA SAKİN KARARGÂHLAR - ÇERKESLERİN GÜMRÜK SİSTEMİ - SUÇLULARIN MAHKEMESİNDE İZLENEN YÖNTEMLER - DELİLİK - BAYRAM KUTLAMASI - ZİYAFET VE YAS - TÜRK GEMİSİ - BİR KAHRAMANININ KIZLARI - ÇERKES ŞARKISI - DIŞŞEPLİ - AĞAÇ SANATI - METEOROLOJİ - YILBAŞI - DIŞŞEPLİ'NİN BAŞKA BİR TALİPLİSİ - BİR RUS ASKER KAÇAĞI - ÇERKES FİDYECİSİ VE AİLESİ - RUS MEDENİYETİ.

DİSİPLİN - DELİ EBEVEYNLER - ÇERKESLERİN BOŞANMA PRENSİBİ VE DİSİPLİNİ - CHEVALIER DE MARIGNY - ÇERKES ASİLLERİ - TAVŞAN AVI - KIŞIN SICAKLIK - EVLİLİK ETİKETİ - KONT POTOSKİ - KUBAN VE ELBRUZ'UN ÇERKESÇE İSİMLERİ - ETİMOLOJİ - MR. KLAPROTH - BELLİ TETERRİMA CAUSA - MİNNETTARLIK- SUİKAST - SEFER BEY'İN BİYOGRAFİSİ - ÇERKES YASI - PRENSVARİ TAVIRLAR.

BİR MAHKEME TOPLANTISI - "ÇERKES TAVIRLARI" - YOĞUN İŞ HACMİ DAHA ÇOK HUKUK ADAMI ÇEKİYOR - ÇERKESLERİN DIŞ TİCARETİ - NEVRUZ TEHLİKEDE - BİR ROMALI RUHU - MEZAR ANIT - SASS'IN ZULÜMLERİ - RUSLAR BÜYÜK KABARDEY'DE - KAFKASYA'NIN POLİTİKASI - ŞURUKYİKO DUĞUJ'UN İHANETLE YARGILANMASI.

POLİTİK ÖRGÜTLENME - DİN VE EĞİTİM ORGANİZASYONU - HUKUKİ MESELELER - BİR TÜRK GEMİSİNİN KIŞIN KIYIDA KALIŞI - GEMİNİN İSTANBUL'A GİTMEK İÇİN YOLA ÇIKIŞI SIRASINDAKİ MANZARALAR - ÖNEMLİ YOLCULARININ PORTRELERİ - SUCUK KALE'NİN ASLI - VİXEN OLAYI - RUS POLİTİKASI - ANTİK ÇERKES ŞEHİRİ ŞANTKUR - KUBAN'DA AV - ÇERKES SAVAŞÇILARININ EYLEMLERİ - EVLİLİK HAYATI İLE İLGİLİ MODELLER.

SUCUK KALE VE SOHUM KALE İLE İLGİLİ DAHA FAZLA BİLGİ - HATUKAY VADİSİNDE DOMUZ AVI - SAVAŞ KONSEYİ - RUS KALELERİNE YAPILMASI PLANLANAN SALDIRILARIN GERÇEKLEŞMEMESİ - BİR ÇARPIŞMA - SÖYLENTİLER - GÜNEYE YOLCULUK - RUS DONANMASI YİNE KIYIDA GÖRÜNÜYOR - ÇERKESLERİN KIRILAMAYAN MÜCADELE RUHU - MELİ GOŞ - TUAPSE'DEKİ RUSLAR İÇİN KURULAN TUZAK - MELİ GOŞ VE RUS GENERALİ ARASINDA GÖRÜŞME - RUSLAR SUBEŞ'E ASKER ÇIKARMAYI BAŞARIYOR - AZRALAR - KIYIDAKİ ASKERİ OPERASYONLAR.

BESNİ'DEKİ SON DURUM - GELENEKLER - HAMİŞ' BİR GEZİNTİ - ARDUVAÇ (ARDLER) - LİTERATÜR - KÜÇÜK ASYA BOYUNCA YOL YAPMASI İÇİN RUSLARA İZİN VERİLİYOR - GÜNEYDEKİ ÇERKESLERİN KURMAYI DÜŞÜNDÜKLERİ ADLİ KURUMLAR - BİR KAN DAVASININ SONA ERMESİ - BERZEG HAJI DOGUMYİKO - RUSLARIN CİNAYETE TEŞVİKLERİ - AZRALARIN TOPRAKLARINDA BİR GEZİNTİ - HİTABET- FİLOLOJİ - ÇERKESLERİN ÖRGÜTLENMESİNİN GELİŞMESİ - SOHUM KALE - BİR ÇERKES HABERLEŞME AĞI.

RUSLAR WAYA'YA ASKER ÇIKARMAYI BAŞARIYOR - PADİŞAH'IN ÖLÜMÜ - ABZEH'E ZİYARET - MAKUPSE VADİSİ - CAN VE MAL GÜVENLİĞİNİN ABZEH'TE DAHA AZ OLMASI - MİLLİ YEMİN'İN BURADA UYGULANMAMASININ SEBEPLERİ - BİR PUR'UN AİLESİNE TESLİMİ SIRASINDA YAPILAN TÖRENLER - SICAK KÜKÜRT YATAKLARI- TÖRENLERİN YENİDEN BAŞLAMASI - TUZ KAYNAKLARI - ORNİTOLOJİ (KUŞ BİLİMİ).

BJEDUĞ'DA DÜŞMANLIKLAR - VARDANLI OSMAN - ABZEH'TEN DÖNÜŞ - SAVAŞ BELİRTİLERİ - TÜRK GEMİLERİNİN GELMESİ - ALİ-Bİ'NİN ABZEH SEFERİNİN-SONUÇLARI - BİR RUS KALESİNE YAPILAN SALDIRI - ABZEH'TE SİVİL ÖRGÜTLENMENİN GELİŞMESİ - ÇERKESYA KIYILARINDA BULUNAN HİRİSTİYANLIK KALINTILARI - SUBEŞ'TEKİ KALE - ÇERKESLERE HAS SOSYAL ÖZELLİKLER - SUTŞA'DA KÖMÜR - ÇERKES TİCARETİ - RUS KRUVAZÖRLERİ VE KÖTÜ HAVA- AŞIRI YÜKLEME - NATUHAÇ'TAN HABERLER - ÇERKESYA'DAN AYRILIŞ - SİNOP - RUS NEZAKETİ VE ONA VERİLEN KARŞILIK.

Takdim

Çerkesya'nın Rus işgaline uğraması ve Çerkeslerin büyük bir çoğunluğunun anavatanlarından atılarak yok olma sürecine düşürülmeleri tarihte karşılaşılan en büyük trajedilerinden birisidir. Buna rağmen bu olay, hiç bir zaman hak ettiği bir araştırmaya tabi tutulmamış ve az da olsa olayların gerçek yüzü ortaya çıkarılmamıştır.

Bunun en önemli sebeplerinden birisi, Rusya ve Sovyetler Birliği'ndeki arşivlerin yakın zamana kadar bu konudaki çalışmalara açık olmaması ve Türkiye'deki Osmanlı belgelerinin de yeterince değerlendirilmemesidir. Fakat bunlardan belki de önmelisi, bu olaya yaklaşan diasporadaki Çerkes aydınlarının büyük bir kısmının da "gerçekleri bulmaktan ziyade bir suçlu aramak" tavrı içinde bulunmalarıdır.

Kafkasya'da geçen yüzyılda Ruslara karşı verilen özgürlük mücadelesinin en belirgin özelliği Doğu ve Batı Kafkasya'nın bu mücadeleyi birbirlerinden kopuk olarak sürdürmeleridir. Bu durum Ruslar'a, düşmanlarıyla tek tek hesaplaşma imkanı tanımıştır. Çeçenya ve Dağıstan'da İmamlar liderliğinde yürütülen *Müridizm Hareketi*'nin benzeri Çerkesya'da gerçekleşmemiştir. Bunun nedenlerinden birisi, İslamiyet'in Çerkesya'da yayılmasının nisbeten çok yeni olmasıdır. Çerkesler, yüz yıllardan beri sahip oldukları geleneklerinden ve bunun beraberinde getirdiği şahsi özgürlüklerinden vaz geçmemişler ve güçlerini birleştirmemişlerdir.

Doğudaki bağımsızlık mücadelesi ile karşılaştırıldığında Batı Çerkesya'daki savaş daha çok bölgesel olarak devam etmiştir. Fakat bu durum savaşların şiddetini ve Çerkeslerin azmini hiç bir şekilde azaltmamıştır. Onların İmam Şamil'in esaretinden sonra bile beş yıl daha savaşa devam etmeleri ve ancak her şeylerini yitirdikten sonra silahlarını bırakmaları onların umutsuzluk dolu kahramanlıklarının ifadesidir.

Rus ve Sovyet politikacıları, Çeçenya ve Dağıstan'daki bağımsızlık savaşlarını, halk desteğinden yoksun, sömürgeci güçlerin ve dış kuvvetlerin desteklediği gerici bir dini hareket olarak tanımlamışlar ve bu mücadelenin halk tarafından benimsenen meşru müdafaa yönünü gözardı etmeye çalışmışlardır. Bu yaklaşım gerçeğin ideolojiye kurban edilmesidir. Çünkü Rus Çarlık emperyalizmine karşı olduğunu ifade eden Sovyet idaresi bile, Kafkasya işgalini haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Rusya, Çerkesya'yı işgalini haklı çıkarmak için "dini" bir karttan yoksundur. Bunun yerine, İngiliz ve Osmanlı ajanlarının Çerkesleri Ruslara karşı savaşa kışkırttıklarını ileri sürer ve sorumlulukları onlara yıkar. Fakat sorgulanmayan nokta, Rusların neden Çerkesya'da olduklarıdır.

O sırada Çerkesya'da gelişen olayların tam olarak takdir edilmesi ve Çerkeslerin içinde buldukları psikolojinin anlaşılması bakımından o ana kadar gelişen tarihi olayları kısaca özetlemek gerekmektedir.

1736 yılında imzalanan Belgrad Antlaşmasıyla Kabardey'in bağımsız bir ülke olduğunun Rusya tarafından teyit edilmesine rağmen gizli olarak Kabardey'in Rusya'ya bağlanması planları sürdürülmüş ve 1763 yılında Mozdok (bu isim, ormanlarının sıklığından dolayı bu bölgeye Kabardeyce 'sağır orman' anlamında verilen *Mezdegu* isminden gelmektedir) ele geçirilerek bir kale kurulmuş ve burası misyonerlikle uğraşan bir huristiyanlık merkezi haline getirilmiştir. Durumun vehametini anlayan Kabardeyler silaha sarılmış ve 100 yıl sürecek olan kanlı Rus-Çerkes savaşları tam anlamıyla başlamıştır. Bu arada savaşa katılan Türkiye ve Kırım'ın yenilmesiyle 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmış ve Kabardeylere sorulmadan onların Ruslara bağlanması kararlaştırılmıştır. Buna karşılık 3. maddeyle Rusya, Kuban ırmağını sınır olarak kabul etmiş ve Kuban ile Kara Deniz arasında yaşayan Tatarlar üzerinde hiç bir hak iddia etmemiştir. Adı geçen bu yerler Çerkesya'dır ve bağımsız bir ülkedir.

Kendilerine yapılan bu haksızlığı kabul etmeyen Kabardeyler tek başlarına savaşa devam etmişler ve özellikle 1779 yılında yapılan ve çok kanlı geçen savaşlarda çok ağır kayıplar vermişlerdir. Çerkesler arasında *Kabardey karabasanı* olarak adlandırılan bu savaşlarda Kabardeylerin gözbebeği olan ve toplumun en önde gelen beylerinden 50, diğer soylularından 350'ye yakın kişi savaş alanlarında kalmıştır. Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Kırım'ın da bağımsızlığını tanımak zorunda kalan Osmanlı Devleti, bundan sonra politikasını değiştirmiş ve Çerkesya'da bir kale kurarak Çerkesleri kendi safına alma politikasına ağırlık vermiştir. Bu yeni yaklaşım sonucu üç tuğlu vezir Ferrah Ali Paşa Çerkesya'ya Soğucak Muhafızı olarak gönderilmiştir. Ali Paşa, küçük bir palanga niteliğindeki Soğucak yerine çok daha büyük bir kale şehri olan Anapa'yı kurmuştur. Bundan sonra Çerkesler arasında dostane faaliyetlere başlanılmış ve İslam Dini hızla yayılmaya başlamıştır.

1783 yılında Kırım'ı ilhak eden Rusya, daha sonra Kabardey'e yönelmiş ve özellikle ülkede yayılan vebanın da etkisiyle Kabardey ezilmiş, yokolmanın eşiğine gelmiş ve nihayet 1822 yılında Rusya'ya boyun eğmiştir. Tarih onların bu umutsuzluk dolu ama kahramanlık ve fedakarlıklarla süslenmiş büyük mücadelelerine şahittir.

Batı Kafkasya'da ise Çerkesler ve Osmanlıların ortak hareketlerine rağmen Ruslar başarı kazanmışlar ve Anapa, üçüncü kez, 1828 yılında Rusların eline geçmiştir. Bu savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması'yla da Osmanlı Devleti Anapa Kalesi'ni de içine almak şartıyla, Kuban'ın denize döküldüğü yerden başlayarak güneye doğru Kara Deniz kıyılarını Rusya'ya terketmiştir. Rusya bu antlaşmayla bütün Çerkesya'nın kendisine verildiğini ilan etmiştir. Çerkesler ve Osmanlılar arasında manevi bir bağ bulunmasına ve Anapa Kalesi'nin Osmanlılara ait olmasına rağmen Çerkesya hiç bir zaman Osmanlıya bağlanmamış ve hep bağımsız kalmıştır. Çerkesler sadece Osmanlı Padişahı'nın aynı zamanda Halife olmasından dolayı onun ma-

nevi otoritesini kabul etmişlerdir. Bu durumda Osmanlı'nın Rusya'ya Çerkesya' vermesi imkansızdır. Çünkü bir devlet karşısındakine sadece sahip olduğu bir şey verebilir. Ne var ki Rusya, bu anlaşmayla Çerkesya'nın kendisine verildiğini ile sürmüş ve orada kaleler kurmaya başlamıştır. Fakat ummadığı bir direnişle karşılaşmış ve Rus askerleri, Kara Deniz kıyısı boyunca kurdukları kendi kalelerinde bir mahpus hayatı yaşamaya başlamışlardır. Bu arada Rus donanması da Kara Deniz ablukaya alarak Çerkeslerin bütün dünya ile ilişkilerini kesmek istemiştir. En çok ihtiyaç duyduğu iki maddeyi, tuz ve barutu, dışarıdan almak zorunda kalan Çerkesler bu ablukadan son derece zarar görmüşlerdir. Rus topları ve talimli piyade askerle karşısında açık alanlarda başarı şansına sahip olmayan Çerkesler de, ovalardan her an saldırıya açık kıyılardan iç bölgelerdeki ormanlara ve dağlara çekilerek buradan mücadele etmeye başlamışlardır. Kurdukları kalelerden sık sık çevre köyle baskın yapan ya da donanmalarıyla aniden kıyıya çıkarma yapan Ruslar, Çerkesler arasında devamlı bir tehdit havası estirmeye devam etmişlerdir. Kendi aralarında bir birlikleri olmayan Çerkesler, yavaş yavaş karşısındaki tehlikenin büyüklüğünü anlamışlar ve yardım için dışarıya, Osmanlı Devleti ile İngiltere'ye bakmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti 1828-29 savaşlarında Rusya karşısında yenilmiş, arkasında bir Osmanlı eyaleti olan Mısır ayaklanmış ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali'ni oğlu İbrahim Paşa, Osmanlı güçlerini bozarak Kütahya önlerine kadar gelmiş ve Sultan 2. Mahmud, çareyi Rus donanmasını İstanbul'a davet ederek onlardan yardım dilemekte bulmuştur. Rusya'nın İstanbul üzerinde büyük bir nüfuz kurmasında ve Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalamasından son derece rahatsız olan İngiltere ve Fransa'nın ortak baskılarıyla Mısır kuvvetleri geri çekilmeye zorlanarak Rusya'nın etkisi azaltılmıştır. Bu sırada İstanbul'a İngiliz elçisi olarak atanan Lord Porsby ve elçilik sekereteri David Urquhart, hükümetlerini Rusya'ya karşı daha aktif bir politika izlemeye ikna etmek için uğraşmışlardır. Hindistan ile olan ticaretin güvenliğini dış politikasının temel taşlarından biri haline getiren İngiltere, balanda kendisini tehdit edebilecek tek güç olan Rusya'nın daha fazla güçlenmesini engellemek için çalışırken doğal müttefiki olarak Türkiye'yi bulmuştur.

O zamanın en büyük deniz gücü olan İngiltere, Rusya'nın Edirne Antlaşması ile Çerkesya'ya sahip olduğu tezine karşı çıkmasına rağmen zamanın dışişleri bakanı Palmerston Rus yanlısı bir politika izlemiştir. Olayları devamlı olarak Rusya lehine yorumlamış ve 1828'de çıkan savaşlardan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmuştur. Buna karşılık İngiliz Kralı IV. William Rus karşıtı bir insandır. Çerkesya'nın bağımsız bir ülke olduğu ve Rusya'nın Çerkes kıyılarını abluka altına almaya hakkının olmadığını göstermek için tuz yüklü bir geminin oraya gönderilmesine karar verir. Böylece Mr. Bell'e ait Vixen gemisi doğrudan Çerkesya kıyılarına gider ve sadece eski bir kalenin yıkıntılarının bulunduğu Sucuk Kale'de kıyıya demir atar. Gemini gelişinden otuz altı saat sonra, mürettebatın çoğunluğu ve mal sahibi karada pazarlık yaparken, açık denizden gelen Ajax adlı bir Rus fırkateyni gemiye el koyar. İngilizler tutuklanır, amborgoyu delmekle suçlanırlar ve gemi ile içindeki mallar d

ganimet olarak alınır. Daha sonra yapılan mahkemede ise suçlama değiştirilir ve geminin kaçakçılık yaptığı ileri sürülür. Çerkesya Rusya'nın bir parçası olduğuna göre, ithal edilecek malların girişinin Rus görevlilerin buldukları gümrüklerden yapılması gerektiğinden ve Sucuk Kale'de gümrük girişi olmadığından İngilizler'in yaptığı şey, kaçakçılıktır. Rusların suçlamalarını bu şekilde değiştirmeleri manidardır. Çünkü gemiyi ablukayı delmekle suçlamaya devam etselerdi, dolaylı olarak Çerkesya'nın bağımsızlığını teyit etmiş olacaktı. Zira bir ülke ancak başka bir ülkeyi abluka altına alarak amborgo uygular, kendi topraklarına değil.

Rusların bu saldırısı İngiltere'de büyük bir infiale sebep olmuş ve halk ile kral sert bir tepki gösterilmesini isterken hükümet Rus yanlısı politikasına devam etmiştir.

Mr. Bell Ruslar tarafından serbest bırakıldıktan sonra tekrar Çerkesya'ya dönmüştür. Kitapta bu konuda bilgi verilmemesine rağmen bu hareket, Londra'dan bazı gruplar tarafından desteklenmektedir. Kendisi, İngiltere'nin Çerkesya'nın bağımsızlığını tanıyacağına ve Çerkesya ile serbest ticaret yollarının açılacağına inanmaktadır. Ne var ki kendisi Kafkasya'da iken gelişen olaylar onu hayal kırıklığına uğrattacaktır. 25 Kasım 1836 yılında Vixen'e el konulduğu halde bu konuda Avam Kamarası'ndaki hararetle görüşme 17 Mart 1837'de yapılmış, Lord Palmerston ancak 19 Nisan'da Rus hükümetine neden Vixen'in yağmalandığını sormuştur. Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode tarafından İngiltere'nin Petersburg büyük elçisi Lord Durham aracılığıyla gönderilen ve 18 Mayıs'ta Londra'ya ulaşan cevabi yazıda geminin yakalandığı Sucuk Kale'de İmparatoriçe'nin adını taşıyan bir kalenin olduğu (Alexandirsky) ve burada devamlı bir Rus garnizonu bulunmasından dolayı burasının Rusya'ya ait olduğu belirtilmiş ve bu sebeple gemiye el konulması haklı gösterilmiştir. Lord Palmerston bu açıklamaya sarılarak Rusya'yı mazur görmüş ve, Rusların yerine, oraya gitme cüretini gösteren Mr. Bell'i suçlamıştır. Halbuki Mr. Bell yola çıkmadan önce Lord Palmerston'a başvurarak İngiltere'nin Rusya'nın Çerkesya kıyılarındaki abluhasını tanıyıp tanımadığını sormuş bakan da, kaçamaklı olarak verdiği cevaplarda böyle bir ablukayı tanımadığını ina etmiştir. İşin en ilginç ve bizim için acı yanı Çerkesya'nın bağımsızlığının büyük bir yalana kurban edilmesidir. Daha sonra kitabın sonunda Mr. Bell'in de ispatlayacağı gibi, Rus bakan yalan söylemekte ve İngiliz elçisi ile bakanı da bu yalana dört elle sarılmaktadır. Çünkü Vixen'in yakalandığı Sucuk Kale'de bir Rus kalesi ya da tek bir Rus askeri yoktur. Burada, temellerine kadar yıkılmış ve yıllar önce terkedilmiş eski bir Türk kalesi vardır. Yazar sık sık burayı ziyaret etmiştir. Burada Ruslar olsaydı onun böyle bir şey yapabilmesi imkansız olurdu. Cevapta adı geçen Alexandirsky Kalesi Sucuk Kale'de değil oradan 8 km uzaklıkta bir yerdedir. Ne var ki böyle bir yalanla başlayan trajedi bir milletin toplu sürgünüyle sonuçlanacaktır.

Ruslar, Mr Bell ve ondan sonra Çerkesya'ya gelen Mr. Longworth ile Mr. Strangways'in faaliyetlerinden son derece rahatsız olmuşlardır. Onları birer gizli ajan olarak suçlamışlar ve başlarına ödüller koymuşlardır. Bu öfke ve nefretin sebebinin anlamak zor değil: Ruslar, Çerkesya'nın işgalini bir "oldu-bitti" şeklinde bitir-

mek isterken çok şiddetli bir direnişle karşılaşmışlar ve gelen İngilizler de bu olayları dünya kamuoyuna duyurarak onları çok zor durumda bırakmışlardır.

Mr. Bell, yabancı olduğu bir ortamda iki buçuk yılı aşkın bir zaman kalmıştı. Kendisi botanik, denizcilik, jeoloji ve tıp konusunda bir takım bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda modern askeri faaliyetler konusunda da Çerkeslere yardımcı olmuştur. Özellikle, Çerkesler arasındaki iç düşmanlıkların kaldırılması, Kuban ötesine yapılan ve kalıcı sonuçlar getirmeyen baskınlar yerine kıyıcı kurulmuş olan kalelere saldırılmasını teklif etmesi olumlu davranışlardır.

Unutulmaması gereken bir gerçek te, Çerkes-Rus savaşının, Mr. Bell'in gelişinden çok daha önceleri başlamış ve onun ayrılmasından çok daha sonra da devam etmiş olmasıdır. Çerkesler onun varlığıyla umutlara kapılmış olabilirler. Fakat savaş sorumluluğunu Mr. Bell ve arkadaşlarına yüklemek sanırım inandırıcı olmaz. Çünkü onun anılarında da görüleceği gibi, Çerkesler onun öğütlerini dinliyor fakat sonunda da kendi bildiklerini yapıyorlardı. Bu durum sık sık Mr. Bell'e saçını başını yoldurtmuştur. Mr. Bell'in belirttiği başka bir gerçek te, Müslüman ve diğer dinlerden olan bütün Çerkeslerin Ruslara karşı ortak bir mücadele verdiğiidir.

Savaşın Çerkesya ile ilgili olarak daha önceden sahip olunan bilgilerin büyük çoğunluğunun kaynağı niteliğinde olan bu anılarda Mr. Bell, Çerkes toplumunu birçok yönlerden inceleyerek bize eşsiz bir portre bırakmıştır. Çerkesleri bu mücadeleyi sürdürmeye iten sebepleri ve herşeye rağmen bunu sürdürmelerinin nedenlerini sanırım ilerideki satırlarda görmek mümkün olacaktır.

30 Aralık 1997

Sedat Özden

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DIVISION OF THE PHYSICAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CHEMISTRY

Giriş

“*V*ixen Olayı’nı duymuş olan okuyucularım, benim daha önce Çerkesya’yı yaptığım ilk ziyaretimin orasıyla ticari ilişkiler kurmak amacını taşıdığımı biliyor olacaksınız.

O ülkeye yaptığım ikinci ziyaretimde de aynı amacı taşıyordum. Çünkü o sıralar bir çok kimsenin düşündüğü gibi ben de, devletimizin Vixen’in yağmalanmas karşılığında bir tazminat alacağını ve böylece bu ülkenin ticarete açılacağını umuyordum. Fakat bu sefere Majestelerinin dış işleri bakanının isteği ile girildi (daha doğrusu böyle bir şeye inandırıldım). Bu istek, bakan müsteşarı Mr. Strangways tarafından o sırada İstanbul’da bulunan İngiliz Ligi’nin sekreteri Mr. Urquhart’a imz edilmiş ve o da bunu bana aktararak benimle hazırlıklar yapmıştı.

Ülkemde değişen şartlar yüzünden, Çerkesya’da topladığım politik bilgilerin artık yararlı bir şekilde ülkem için kullanılmasından ümitlerimi kestikten sonra da burada daha fazla kalmamın sebebi, zaman zaman dostlarımdan aldığım mektuplarla da desteklenen benim ilk amacımı gerçekleştirebileceğime, Çerkesya ile Büyük Britanya arasında ticari bağlar kuracağıma olan inancımın devam etmesiydi. Bu konulara yazımızın akışı içerisinde dokunulacaktır. Fakat çıkarılacak sonuç odur ki, başından sonuna kadar benim heyecana kapılmama neden olunan beklentiler, şu anda bile tartışmaya açık olan bir takım sebepler yüzünden gerçekleştirilmemiştir.

Benim özel meselelerim zorunlu olarak zamanımın çok azını kaplıyordu. Çerkesya gibi bu kadar az bilinen ve bir çok yönlerden de o kadar da ilginç olan bir ülkede zamanımın çoğunu kendim için kullanıp harcayarak belki ülkeme de bir takım faydalar sağlayacağıma; fırsatlar çıktıkça bu ülke insanların alışkanlıkları, tavırları, ve genel karakterleriyle onların politik ve sosyal kurumları hakkında detaylı bilgiler edinmeye öncelik verdim.

Edindiğim bu bilgileri, her hangi bir metot ya da düzenlemelere girişmeden aldığım gibi okuyuculara aktardım. Çerkesya hiç bir literatür türünün bulunmadığı bir ülkedir. Bu yüzden topladığım bilgiler tamamen kulağa ve göze dayanan rasgele bir-biriyle ilişkisiz olarak derlenmiş gözlemlerden kaynaklanmaktaydı. Bu bilgileri birbirine bağlamak ve bir bütün halinde sunmak, gerçeklerin arasını benim çıkardığım teorik sonuçlarla örmemi gerektirebilirdi. Bu ülkede oldukça uzun bir süre kalmış olmama ve bura halkıyla çok yakın ilişkiler kurmama rağmen yine de, bu tür bir yaklaşımla okuyucuya belki çok daha dengeli ama daha az gerçekçi ve çok daha cansız bir anlatım sunmayacağımdan emin değildim. Bu yüzden günlük gözlemlerimi, özel yazışmalar halinde hazırladığım şekilde okuyucuya sunuyorum.

Bu bilgileri toplarken insanın, Rusya'nın özellikle son on iki yıldır bu insanlara karşı sürdürdüğü zalimane ve her türlü prensipten uzak savaşına karşı bu insanların gösterdiği mücadeleye sadece bir ilgi değil, ama sıcak ve heyecanlı bir ilgi duymaması için benim sahip olduğumdan çok daha soğuk bir yapıya sahip olması gerekmektedir (burada bir iş için benimle beraber bulunan iki ülkedâşım da aynı sıcak duygular içindeydiler).

Yerleşim yerlerinin toptan ıssızlaştırıldıklarını (ürünler yakılarak köyler yok edilerek) gördüğümüz ve bir zamanlar mutlu ve varlıklı olan ailelerin genç insanların yok edilerek yokluk ve acizliğe düşürüldüklerini devamlı olarak duyduğumuzda; kendi başlarına bırakıldığında insanlarına her türlü mutluluğu sağlayacak olan bu ülkedeki barışın, doymak nedir bilmeyen bir hırsla hükmetme arzusuna kapılmış olan bir kişiden; Rus İmparatoru'ndan kaynaklandığını görünce öfkemize hakim olamadık. Bu yüzden serbestçe onların toplantılarında yer aldık ve onlara sahip olduğumuz tecrübe ve birikimlerimizden kaynaklanan her türlü yararlı şeyi verdik: Onlara, savaş alanlarına getirecekleri birliklerini nasıl en iyi şekilde kullanabilecekleri ve özellikle düşmanın taktiklerini nasıl etkisiz hale getirecekleri konusunda tavsiyelerde bulunduk. Bu yüzden, benim henüz bu ülkeden ayrılmamdan önce başlayan ve hayranlık verici bir şekilde, neredeyse burada kurulan bütün Rus kalelerinin ele geçirilmesiyle taçlanan kahramanca başarılarında bizim de bir miktar katkımız olduğunu düşünüyorum.

Britanya'nın ticari ilişkilerine böylesine yabancı başka bir ülkenin askeri olaylarına bu derece karışmış olmamdan dolayı özür dilemek zorunda kalacağımı pek zannetmiyorum. Şu anda bu sorunu bir çözümü kavuşturmak Büyük Britanya için ne kadar uzak bir ihtimal ve Rusya'nın Çerkesya toprakları üzerindeki iddiaları sürekli olsa bile hiç bir şüphe yoktur ki bu tür iddiaların ne haklılığı ne de geçerliliği vardır. Bu ülkenin, sadece ticari bir kaynak olarak değil, fakat aynı zamanda Rusya'nın yayılmasına karşı bir engel teşkil etmesinden dolayı Büyük Britanya için büyük bir önemi vardır.

Benim Çerkeslere karşı hissetmeye başladığım sevecen yakınlık ve onlara duyduğum heyecanlı hayranlıklar olmasa da yukarıda saydığım sebepler, Rusların bu saldırganlığını durdurmak ya da en azından geciktirmek maksadıyla elimden gelen önemsiz yardımları sunmam için yeterliydi.

Okuyucuyu hatıralarımla baş başa bırakmadan önce Kafkas kabilelerinin tarihi hakkında bir takım bilgiler vermek istiyorum.

Birden çok yazar, kendilerinden emin bir şekilde bu konudaki görüşlerini yazmışlardır. Umarım ki bu konudaki görüşlerim kendim için bir böbürlenme olarak kabul edilmeyecektir (çünkü bu tür duygu bir kimsenin, konusunda tamamen uzman kişilerin görüşlerini reddetmede gösterdiği kör güvenden ziyade, kendi bilgi ve yeteneklerini abartarak başkalarınınkini küçük görmesinden kaynaklanır). Çünkü konu üzerinde oldukça çok düşündükten sonra bu kendine has özellikleri olan oldukça ilginç ülkenin tarihi hakkında giriş çalışmaları henüz başlatılmayı beklemektedir.

Kafkas kabilelerinin tarihi hakkında bol miktarda bilginin Grek, Roma ve Türk-

lerle Arapların literatüründe bulunduğuna kuvvetle inanmama rağmen bu kaynakların yeterince incelendiğinden ve değerlerinin birer delil olarak kontrol edildiklerinden emin değilim.

Bununla birlikte Kafkasların geçmişteki ve günümüzdeki tarihine en kısa bir bakış, bu kabilelerin büyük çoğunluğunun kendilerini saran diğer kabilelerle kıyaslandığında bu toprakların yerlileri oldukları sonucuna ulaştıracaktır. Dilleri, sınırlarının sık sık keşiştiği diğer halklar olan Hint-Alman, Sami, Moğol ve Slav halklarından ayrılmaktadır. Buradaki toplumun yapısının (en azından benim ziyaret ettiğim yerlerdeki kısımlarda) gösterdiğine göre bu insanlar, bağımsız olarak, kendi ürünleri olan kanunlar ve kurumlar geliştirmekte ve bunlar da, daha gelişmiş olan komşularının yansıttığı ışıklardan hafif renkler almaktadır. Ve sadece tarihin ilk çağlarda yazmaya çalıştığı milli fetihler akımına dönersek;

*Finler, Tötönlər, Moğollar, Kalmuklar, Hunlar,
Kuzey'in açık ve Güney'in koyu renkli çocukları,
Uzaklardan yuvarlandılar Batı'ya doğru
Kanlı savaşların gel-git dalgalarında—*

bunların hepsi de Kafkasların merkezini geçici olarak ıslatarak silip geçmişler ve bazıları da şans eseri olarak diğerlerinin üzerinden yükselen dalgalar şeklinde gitmişlerdi.

Pers ve Asur fetihlerinin kuzey limitleri göze çarpacak şekilde belirsizdir. Fakat sadece Kafkas sınırlarına ulaşmış olmalarından başka bir şey yapmadıkları anlaşılmaktadır. Bizans İmparatorluk kânunlarının açıkça gösterdiklerine göre ne Romalılar ne de Bizanslılar Orta Kafkas kabilelerini ne fethedebildiler ne de onları yerlerinden söküp atabildiler. Araplar ilerlemeleri, güçleri gittikçe artan Türkler tarafından durduruluncaya kadar büyük dağ silsilesinin doğu ve güney eteklerine akınlar da bulunmuşlardı. Büyük Türk göçü Kafkas Dağlarının güneyini süpürürken Moğollar ve Tatarlar kuzeyden geçtiler. Türk gücünün karşısında rakip olarak Tatar ve Moğol yerine bir Slav halkının yer almış olması olayların niteliğini henüz değiştirmemiş bulunuyor. Ehlileştirilmiş milletlerin mücadeleleri ovalarla sınırlı kalırken dağ-dorukları hala yerli kabileler tarafından kaplı bulunuyor.

Not aldığım Bizans, Türk, Moğol ve Slav kaynaklarına değinen antik çağlarla ilgili az sayıda izler, Kafkasya ile ilgili bilgilerin en büyük başarı şansıyla aranıp bulunabileceği kaynaklardır. Ceneviz Cumhuriyeti'nin kayıtlarında ve belki de Gürcü Krallığı'nın yıllıklarında bir takım ilgi çekici olaylar bulunabilir. Hem insanlık tarihine bir katkı olmasından dolayı hem de, şu anda içinde bulunduğumuz olaylara medeni dünyanın ilgisi çekildiğinden (ya da en azından gelecekte çekileceğinden) konu, takip edilmeye değer bulunmaktadır (bu işe benim gördüğümünden çok daha uygun başka biri tarafından).

Bu yazıları yayınlamamın en büyük sebebi Kafkas kabilelerinin durumuna ve şu andaki şartlara okuyucunun dikkatini çekmek olduğundan ve gelişmeler de bu konulara böylesine heyecanlandırıcı bir ilgi kazandırdığından ben, Çerkes tarihi hak-

kındaki fikirlerimi açıklamak için yeterince yetkili olup olmadığını öğrenmek için soruşturmalar yapıp bekleseydim büyük bir fırsatı kaçırmış olacaktım. Ve kişisel düşüncelerimin ötesinde, o ülkenin durumu hakkında sahip olduğum bilgilerin erkenden Britanya kamuoyuna ve milletine aktarılmasının bir çok avantajları olacağını da göz ardı edemezdim. Bu yüzden, gördüğüm şeyleri ve bunlar gözümün önünden geçerken neler düşündüğümü de söylemekten tatmin oldum. İnanıyorum ki gerçeklerim samimi bir şekilde anlatıldı ve konu hakkındaki görüşlerim benimdir ve hatalı olabilirler. Fakat fikirlerimin tam olarak gerçek olmaması durumunda onların, anlattığım olayların akışıyla karşı karşıya gelerek bütünlüğünü bozmaması için uğraştım. Bahsettiğim gerçekler yukarıda belirttiğim görüşümün haklılığına işaret etmektedir: Çerkesler Kafkasların yerli halklarıdır ve düşünce şekillerinin zaman zaman Hıristiyan ve Müslüman komşularından etkilenmelerine rağmen tamamen kendilerine has bir eğitim sistemine sahip bulunuyorlar.

Daha önce de belirtildiği gibi bu hatıralarım, şahsi uğraşılarımdan bulduğum boş zamanlarda, gelecek hakkında en ufak bir projem olmadan ve sadece dostlarıma yazdığım mektupların sahip olduğu itimat ve güven havasında yazılmışlardır. Yukarıda anlattığım sebepler yüzünden (değişik şahıslara yazılan mektupları uyumluluk açısından bir biriyle karıştırırken) anlattığım olayları ilk olarak ifade ettiğim şekilde sundum. Bunu, bu tür anlatım şeklinin estetikten biraz yoksun kalmasına rağmen yine de gerçekleri daha doğru olarak yansıtabileceğini umarak yaptım. Üstelik, gücümün dışındaki bir şeyi sonuçlandırmaya ve konuya hak ettiğinden fazla değer verilmesini sağlamaya kalkışmayarak aşağıdaki mısraların anlamından kaçabilirim,

*"Utanç verici bir övgü iki kat gülünç hal getiriyor;
Yoktur daha karartıcı olan bir aptalın mürekkebinden fazla."*

Elbette ki "*İran'dan çizgiler*" in başarılı yazarıyla aramda herhangi bir kıyaslamaya girişmeden onun kelimeleriyle şunları söylemeye izin verilebilir: "Şunu açıkça ifade edebilirim ki akla yatkın olan ve olmayan; anekdotlar, masallar, hikayeler; kısacası benim bir kaç tane akıl dolu açıklamalarımın dışında hepsi, bu bilgilerin aralarında toplandığı ifade edilen o iyi insanlara aittir."

Eğer Çerkeslerin karakterleri hakkındaki genel kanı, benim onlar için düşündüklerim gibi olacak olursa ben kendimi amacıma ulaşmış ve bu konuda söylemeye hakkım olduğu her şeyi ifade etmiş olarak göreceğim. Benim canımı çok sıkan ama şahsi hatıralarda insanı yalnız bırakmayan insanın kendisini büyük görmesi olayını umarım okuyucularım bağışlayacaklardır.

Türkiye'nin geleceğinin tamamen Çerkesya'ya bağlı olduğuna inanıyorum. Kırım'da Müslüman bir devletin yok edilmesi Türkiye'yi büyük bir tehlike içine atmış bulunuyor. Bir ikincisinin Çerkesya'da yok edilmesi onun mahvını hazırlayacaktır.

Rus tarihini (az da olsa) incelemiş olan ve onun Doğu politikasının genel eğilimi ile eylemlerini gözleyen bir kimse, Kırım'ın ele geçirilmesinden sonra İstanbul'un, imparatorluğun güney başkenti olması kararının oluştuğunu ve o andan itibaren de hükümetin bu politikayı gerçekleştirmek için nasıl çalıştığını görecektir

Bu konuda hala bir takım şüpheleri olanlar da, Türkiye'yi ziyaret ettiklerinde, uzak mesafelerden fark edemedikleri bir takım şeyleri çok yakından görecekler ve Rus Hükümeti'nin burada nasıl büyük ve çok organizeli bir şekilde çalışan bir teşkilat kurduğunu ve devamlı olarak çalışan bu teşkilatın, şimdiye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün temelini oluşturan sosyal dokunun bağlarını yavaş yavaş yok ettiğini anlayacaktır. Hemen hemen bütün tüzel dergilerin oldukça kendinden emir tavırlarla yaptıkları (aslında bu hükümetin yol açtığı), Doğu'daki bütün hataların tek ve en etkili çözümün İngiliz gücü olduğu yorumlarından aslında pratik anlamda (Ruslar açısından) herhangi bir gelişmenin olmadığı kanısı uyanabilir. Halbuki gerçekte, daha önceleri olduğu gibi günümüzde de, Rusya'nın bu amaç için oluşturduğu bütün sosyal ve politik kurumları tam ve etkili bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedirler. Ve bu yüzden de bizim etkili bir şekilde olaylara müdahale etmemize sebep olacak her türlü anlaşmazlıktan çok dikkatli bir şekilde kaçınılmaktadır. Bu amaçlarına ulaşmak için Türkiye'de isyanlar çıkartılmakta; toprakları işgal edilmekte ve kırılmakta; parasal düzenlemelerine müdahale edilmekte; Hıristiyan tebaas: himaye altına alınmakta; Tuna nehrindeki ulaşımına engel olunmakta ve Kara Deniz diğer ülkelerin savaş gemilerine kapatılmaktadır. Bu sırada İngiltere ile Fransa arasında meydana gelen politik ve çıkar ayrılıkları bu gelişmeleri hazırlamış ve Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesiyle Avrupa'da meydana gelmesi arzulanan kriz ortamının oluşumunu hızlandırmıştır. Çünkü böyle bir olay sırasında Rusya; o sıraları daha yakın ve büyük tehlikeler içinde olacak olan Avrupa devletlerinin bu meşguliyetlerinde faydalanarak onların müdahalesinden korkmadan amacına ulaşacaktır. Bu arada İngiltere Türkiye'nin güçlendirilmesi için toplanan 1840 Londra Toplantısı'nda, 1827 yılında "Doğu'nun pasifize edilmesi" için hazırlanan ve daha sonra da Çeşme Limanı'nda Türk donanmasının imhasıyla sonuçlanan Londra Antlaşması'nda olduğundan daha kötü bir şekilde kandırılmış olabilir ve Türkiye'nin işgali batması, imparatorluğun dağılması ve Çerkesya'nın elden gitmesi durumuyla karşı karşıya kalabilir!

Çerkesçe kelimeleri ve isimleri yazarken uygulanan ortografi sistemimin savunması için bir kaç kelime de gerekebilir. Son yıllarda coğrafi ortografiyi bir standarda kavuşturmak için bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Tamamen yazma sanatından mahrum ya da bizimkilerden farklı bir takım yazı sistemleri kullanılan kabileler tarafından yer isimlerini tanımlamak için verilen belirli sesleri Avrupaî karakterlerle (bu karakterler değişik Avrupa ülkelerinde de farklı seslere karşılık gelebilirler) açıklamak ihtiyacını duyanlar, bu atılımların önemini anlayacaklardır. Kamuya sunulan bu çeşitli sayıdaki çalışmaların tenkidine girmeden, iki sebebin benim onlar uygulamamı engellediğini belirtmeliyim. İlk olarak, onlardan hiç birisi, çıkarılan sonuçların genel olarak her tarafta kullanımını sağlayacak kadar bu sesler üzerinde doğru ve yeterince çalışmalar yapmamış bulunuyor. İkincisi, bu metotlardan hiç birisi, henüz tam bir kullanım alanına sahip değil. Edebiyatla ilgili kişilerin dikkati konuya çekilmiş ve bu konuda bir çok değerli çalışmalar yapılmış, hepsi o. Bu aşamada sade bir adamın yapabileceği tek şey, belirli bir metot takip etmek ve onun ne ol-

duğunu okuyucularına söylemektir: Benim de Çerkes seslerini İngilizce karakterlerle açıklamak için yaptığım budur. O dilin yazılı olmaması beni bir anlamda, bir karakter setine uyan sesleri, onun tam da karşıtı olmayan, başka bir karakter setiy açıklamak zorunda kalmaktan kurtardı. Diğer taraftan ise, sesleri tamamen oral ka naklardan öğrenmek zorunda kaldığımdan bu durum, konuşmacının dilinde ya c dinleyicinin kulağında olabilecek bir takım bozukluklardan doğabilecek hatalar açık kalmama sebep oldu. Ve özellikle yazılı dillerde görülen tutarlılık eksikliği c bu durumu arttırdı.

Dilimizde ifade edilen temel sesler için İngiliz sessizlerini kullandım. Değiş bir karaktere sahip c harfini (bazen s, bazen de k sesine eşit) kullanmaktan kaçındım ve j yerine dj kullandım d harfi bir İngiliz'e gerekmemesine rağmen bir Fransız için gereklidir, tsh yerine ch kullandım çünkü bu ikinci hal, adanın (Britanya) kızey bölgesindeki yerel dilde ve Almanca'da x sesini ifade etmek için kullanılmaktadır. x sesi için de ch yerine kh'yi, c yerine s ve k kullanmama sebep olan durumu dolay, kullandım. Seslilere gelince, beş ana sesi (a, e i, o, u), İtalyanca'da o seslere uyan halleriyle kullandım. Bununla birlikte e, i ve u harflerinin çeşitli dillerde bazen tam olarak bazen de bastırılmış olarak söylendiklerini belirtmeliyim. Bastırılmış hallerde e, i, u ; tam olarak söylendikleri durumlarda ise e', i' ve u' kullandım. Bir kelimenin bitiminde e, belirli bir sesli sesi olmayan yarım hece ifade eder; eh i tam sesli sesi verir.